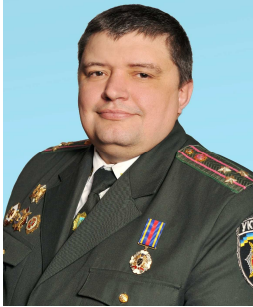

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.829

Ігор Володимирович БОДНАР,
кандидат юридичних наук
(Академія Державної пенітенціарної служби)

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

Соломія Ярославівна ЯВОРСЬКА,
(Академія Державної пенітенціарної служби)

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСУДЖЕНИХ, СХИЛЬНИХ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ

Постановка проблеми. Характеристика засуджених, схильних до вчинення злочинів під час відбування покарання у виправних колоніях, є однією з нагальних проблем у сучасній кримінології та кримінально-виконавчій науці. Цікавість до такої категорії засуджених є виправданим з огляду на той факт, що напрацювати запобіжні заходи, особливо індивідуального характеру, можна лише під час вивчення саме характеристик засуджених, схильних до вчинення злочинів під час відбування покарання у виправних колоніях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику дослідження пенітенціарного рецидиву і безпосередньо вивчення характеристики особи, яка вчиняє злочини під час відбування покарання у виправних колоніях, у

своїх працях розглядали багато вчених, зокрема К. А. Автухов, А. Г. Антонян, В. А. Бадира, О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараш, В. С. Батиргареева, М. О. Беляєв, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, А. П. Гель, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. П. Горох, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Жижиленко, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, М. М. Ісаєв, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, О. Г. Крикушенко, Н. Крісті, О. В. Лисодєд, О. М. Литвинов, М. П. Мелентьєв, О. С. Міхлін, А. А. Музика, В. М. Орлов, М. І. Панов, С. В. Познишев, М. С. Пузирьов, Г. О. Радов, В. І. Селіверстов, О. В. Старков, А. Х. Степанюк, М. О. Стручков, М. С. Таганцев, А. А. Телегін, П. В. Тепляшин, Ю. М. Ткачевський, В. М. Трубников, Б. С. Утєвський, В. О. Уткін, І. Я. Фойницький, В. М. Хоміч, М. П. Черненко, Є. Г. Ширвіндт, І. С. Яковець та ін. Наукові здобутки згаданих учених містять низку важливих положень, які стосуються пенітенціарного рецидиву, проте зміни, які сьогодні відбуваються в кримінально-виконавчій системі України, вимагають подальшої прискіпливої уваги до створення безпечного середовища в установах виконання покарань, реалізації їх головної функції виправлення та ресоціалізації засуджених. Дослідження характеристики засуджених, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах закритого типу, є необхідною передумовою прогнозування їх злочинної поведінки під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, адже саме прогнозування їх злочинної поведінки обов'язково має враховуватись під час планування протидії як пенітенціарній, так і постпенітенціарній злочинності.

У зв'язку з цим **мета** статті полягає в аналізі характеристик засуджених, схильних до вчинення злочинів під час відбування покарання у виправних колоніях.

Виклад основного матеріалу. У сучасний період наука і практика опинилися перед вибором, яким шляхом розвиватися системі виконання кримінальних покарань. Спроби введення окремих змін гуманістичного характеру й відміна деяких обмежень кардинально не можуть змінити її сутності. Вивчення характеристики засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях, є наразі дуже актуальним, адже складовими елементами такої характеристики є соціально-демографічні та соціально-психологічні ознаки, правовий статус, умови відбування покарання та ступінь виправлення засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях.

У своїх працях ми вже вказували на те, що найбільш повна та вдала класифікація містить у собі соціально-демографічну, соціально-рольову, кримінально-виконавчу та морально-психологічну характеристики. Проте дослідити всі ознаки у межах однієї статті неможливо, тому приділимо увагу найбільш актуальним, з нашої точки зору, на нинішньому етапі реформування кримінально-виконавчої системи в Україні характеристикам.

Насамперед слід зауважити, що характеристика засуджених виконує певні функції: прикладну, що впливає на порядок та умови виконання та відбування покарання, інформаційну функцію, що забезпечує інформацію про об'єкт пізнання, та організаційно-виконавчу функцію, яка допомагає

суб'єктам виконання покарання правильно застосовувати засоби виправлення і ресоціалізації засуджених.

Існування злочинності засуджених в установах виконання покарань деякою мірою є кримінологічним феноменом, оскільки призначення пенітенціарних установ полягає в цілеспрямованому виправному впливі на злочинців. Увесь комплекс засобів виправлення, інженерно-технічних засобів, охорони і нагляду, зусилля персоналу виправної колонії, спрямовані на реалізацію такого виду покарання, як позбавлення волі, застосовується для досягнення цілей кримінального покарання, покликаних не допустити скоєння нових злочинів як під час відбування засудженим покарання, так і після звільнення¹. У свою чергу, головною особливістю цієї характеристики є те, що засуджені тієї категорії, яку ми досліджуємо, є особами, які повторно вчиняють злочини, отже, їх злочинність є частиною рецидивної злочинності.

Деякі вчені вважають, що пенітенціарний рецидив завжди пов'язано із покаранням у вигляді позбавлення волі. На їхню думку, він стається там, де особа під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі знову вчиняє злочин, за який знову ж засуджується до позбавлення волі. Наприклад, втеча із місць позбавлення волі або з-під варти (ч. 1 ст. 393 КК України) є загальним рецидивом, а повторна втеча за умови, що особу за попередню втечу вже було засуджено, є спеціальним пенітенціарним рецидивом, передбаченим у ч. 2 ст. 393 КК України². Існує й трохи інша точка зору, відповідно до якої пенітенціарним рецидивом виступає вся та сукупність злочинів, які засуджений вчиняє під час відбування покарання незалежно від того, яке саме покарання буде до нього застосоване. Інші ж вчені пов'язують із пенітенціарним рецидивом лише ту сукупність злочинів, які вчиняють особи вже після відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі.

Ми не можемо погодитися з останньою думкою, оскільки вважаємо, що особа, яка відбуває покарання в пенітенціарній установі та вчиняє нове кримінальне правопорушення, вчиняє саме пенітенціарний рецидив, при цьому не має значення вид покарання, який до неї був застосований за вчинення нового правопорушення. Якщо ж особа вчиняє кримінальне правопорушення під час відбування покарання, перебуваючи під контролем уповноваженого органу з питань пробації, відбуватиметься так званий пробаційний рецидив. Під постпенітенціарним рецидивом ми розуміємо всю сукупність кримінальних правопорушень, яка вчиняється особою вже після відбуття кримінального покарання. Вважаємо, що обставинами, які сприяють виникненню рецидиву, є фактор необґрунтованого застосування до засуджених, які ще не стали на шлях виправлення або не довели свого виправлення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або умовно-дострокового їх звільнення від відбування покарання чи зміни умов тримання в межах установи виконання покарань.

¹ Красильникова М. С. Преступность осужденных в исправительных учреждениях: криминологический анализ. *Вестник Кузбасского института*, 2020. № 3–44. С. 53.

² Телефанко Б. М. Пенітенціарний і постпенітенціарний рецидив. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. XXIV. Одеса: Гельветика, 2019. С. 122.

Досліджуючи питання характеристики засуджених, які вчиняють злочини в установах виконання покарань, слід звернути увагу на передумови виникнення злочинної поведінки, що провокує появу певних характеристик особистості.

Так, О. В. Старков у своїх дослідженнях виділяв умови, що формують мотивацію протиправної активності засуджених у виправних колоніях. До внутрішніх умов цієї активності він відносив генотип особистості, її життєвий досвід та навички здійснення тих чи інших протиправних діянь, готовність дотримуватися звичаїв і традицій злочинного світу, схильність до вчинення правопорушень, зокрема злочинів. До зовнішніх даних дослідник відносив вплив макросередовища (співробітники виправних колоній, родичі, інші особи, які відвідують ці установи), мікросередовища (найближче оточення, яке складається із засуджених, з якими він підтримує тісні контакти у виправній колонії) і вплив засобів масової інформації. Усі вони у своїй сукупності можуть чинити як позитивний, так і негативний вплив на засудженого, що зумовлює протиправність його поведінки¹.

На наш погляд, серед найбільш значущих факторів для активізації протиправної діяльності засуджених у виправних колоніях можна виокремити такі:

- погіршення кримінологічних і соціально-психологічних характеристик спецконтингенту (зростання тяжкості скоєних кримінальних діянь, агресивності, людиноненавистницьких установок тощо);
- складність адаптації засуджених до позбавлення волі до життя в умовах виправних колоній (замкнутий простір, повна регламентація і контроль над життєдіяльністю);
- відсутність у засуджених навичок взаємодії з іншими особами, засудженими до позбавлення волі;
- загострення різних суперечливих поглядів і суджень, обумовлених звичаями і традиціями кримінальної субкультури;
- схильність деяких засуджених провокувати оточення на конфлікти і вчинення правопорушень, зокрема і кримінальних;
- помилки під час комплектування різних груп засуджених (загони, виробничі бригади, навчальні класи, розміщення у загонів корпуси тощо) без урахування тяжкості вчинених злочинів, національності, расових суперечностей та психічних відхилень;
- переконаність певної частини засуджених, що більшість дій співробітників у виправних колоніях спрямовано на погіршення життя позбавлених волі осіб;
- недостатня корисна зайнятість засуджених у виправних колоніях, наявність надлишків вільного часу;
- носіння тюремної уніформи, що провокує ідентифікацію особистості зі злочинним середовищем.

Усе це обумовлює вимушену зміну поведінки засуджених. Зміна їх ціннісних та життєвих орієнтирів спричинює стан постійної тривоги,

---

¹ Спасенников Б. А., Смирнов А. М. Социально-правовая характеристика осужденных мужчин, отбывающих наказание в исправительных колониях. *Социологические исследования*. 2015. № 9 (377). С. 120-124.

депресії і фрустрації. Особливо активізує розвиток перелічених станів усвідомлення безвиході та безнадії в повноцінній життєдіяльності в разі тривалої ізоляції від суспільства¹.

У зв'язку з цим уявляється надзвичайно важливим проведення щодо засуджених мотиваційно-корекційних заходів, спрямованих на забезпечення їх суб'єктивного благополуччя, оволодіння практичними навичками позитивного мислення, зміцнення віри в себе, ідентифікацію себе з повноцінними громадянами суспільства, які активно практикуються у виправних колоніях розвинених зарубіжних країн.

Серед особистісних характеристик, що сприяють вчиненню правопорушень у виправних колоніях, науковці виділяють такі: наявність у засуджених психічних розладів, що не виключають осудності, поєднання молодіжного віку з елементами інфантилізму, суперечливості та подвійності психіки, невисокий освітній рівень і примітивна структура потреб, що йому відповідає, емоційна нестійкість, комфортність, залежність від інших засуджених, інтровертність, тобто занурення у свій внутрішній світ, підвищена тривожність, негативні психічні стани².

В установах виконання покарань самі відносини між людьми постійно вимагають обережності, обачності, необхідності бути готовим до відсічі, захисту своїх здоров'я, честі й гідності, а іноді і життя. Якщо засуджений виявляється неготовим до певного розвитку подій, це нерідко призводить до конфліктів і вчинення правопорушень. При цьому стан засудженого, до моменту його адаптації до середовища є збудженим, він постійно переживає за свою безпеку та безпеку своїх речей, що може негативно позначитись на правильному сприйнятті ним ситуації та правильності вжиття відповідного заходу для виходу із конфліктної ситуації.

Перелічені характеристики засуджених правопорушників, які відбувають покарання у виправних колоніях, становлять особливий інтерес насамперед для індивідуального запобігання пенітенціарних правопорушень. Відповідні рекомендації при цьому розробляються на основі комплексного вивчення особистості засуджених з використанням оперативно-розшукової та іншої інформації, що характеризує конкретних осіб, які підлягають профілактичному впливу.

Зауважимо, що особистість пенітенціарного правопорушника і мотивація його поведінки формуються внаслідок несприятливих факторів, атрибутивних для місць позбавлення волі. Здебільшого вони обумовлюються специфікою відокремленості й обмеженості в особистих правах, перебуванням в одноманітних умовах ізоляції від суспільства, а також соціально-рольовими характеристиками середовища засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань.

Оскільки у підґрунті більшості пенітенціарних правопорушень лежить у тій чи іншій формі насильство, цікавою є і характеристика осіб, які вчинили насильницькі злочини у виправних колоніях. Вони – здебільшого люди невиразні, непримітні. Серед них дуже мало яскраво виражених

¹ Смирнов А. М., Спасенников Б. А. Влияние длительной изоляции от общества на обеспечение режима отбывания наказания в местах лишения свободы. *Вестник института: преступление, наказание, исправление*. 2008. № 4. С. 28–30.

² Анисимков В. М. Россия в зеркале уголовных традиций тюрьмы. СПб., 2003. С. 978–979.

лідерів злочинного світу – «злочинців у законі» й інших «авторитетів», оскільки вони зазвичай намагаються не потрапляти в поле зору адміністрації виправних колоній.

Засуджені, які вчиняють насильницькі дії у виправних колоніях, це насамперед емоційно нестійкі, нестабільні особи. Вони мають слабку терпимість до переживання розгубленості та занепокоєння, часто втрачають рівновагу, мінливі в настрої, легко втрачають самовладання, ухиляються від відповідальності, мають тенденцію не поступатися. Така емоційна нестійкість сприяє прояву агресивної насильницької спрямованості особи, що відбивається в характері вчинених ними злочинів¹.

За рівнем і якістю адаптації дослідники диференціюють засуджених у виправних колоніях за такими групами:

- абсолютно десоціалізовані особистості, не адаптовані до умов місць позбавлення волі (особи старших вікових груп, інваліди й особи які страждають на психічні розлади);
- частково десоціалізовані (лідери злочинного світу та інші засуджені, що розділяють цінності кримінальної культури);
- успішно соціалізовані (засуджені, що не порушують режим, стали на шлях виправлення).

Найчастіше у виправних колоніях нові правопорушення різного характеру вчиняють засуджені, що входять до другої групи, серед яких велика кількість осіб, які вже були неодноразово засуджені².

Цю групу можна поділити на три основні підгрупи засуджених, які вчиняють правопорушення в умовах установ виконання покарань.

Першу підгрупу складають так звані «члени груп з негативною спрямованістю». Цю категорію засуджених відрізняє бажання самоствердитися, проявити свої якості без обмежень, отримати визнання з боку осіб із безпосереднього оточення. Це досягається прагненням уникнути відповідальності за правопорушення, мати при собі заборонені предмети, кращі продукти харчування, які вони передають іншим засудженим з негативною спрямованістю, що перебувають у дисциплінарному ізоляторі або приміщенні камерного типу, завойовуючи тим самим повагу і довіру з боку інших засуджених. Цей тип – прихильники кримінальної субкультури.

Друга підгрупа – ситуативні злочинці, які характеризуються стійкою лінією поведінки. Негативна спрямованість цієї категорії осіб є незначною і в цілому визначається суспільною небезпечністю самого злочинного діяння. В установах виконання покарань цей тип засуджених належить, як правило, до категорії середньої ланки в ієрархії засуджених. За рівнем своєї моральної та правової свідомості вони є ближчими до звичайних громадян, ніж до осіб, які дотримуються кримінальної субкультури, оскільки вчинені ними злочини швидше є реакцією на агресію ззовні.

Третя підгрупа об'єднує правопорушників, які характеризуються відсутністю стійких або значних деформацій у структурі спрямованості особистості, – так званий нестійкий тип. До них належать засуджені, які

¹ Абиджан А. В. Проблемы пенитенциарной преступности. М., 2001. С. 39–40.

² Антонян Ю. М., Эминов В. Е. Личность преступника. Криминолого-психологическое исследование. М., 2010. С. 72.

мають низький соціальний статус у середовищі засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

Треба зазначити, що з проблемою особистості пенітенціарного правопорушника тісно пов'язано питання про середовище засуджених, оскільки саме від спрямованості впливу безпосередньо залежить характер поведінки окремих її представників. Знання механізму взаємовідносин між засудженими та вміння керувати ними виступає найважливішою умовою виявлення потенційних пенітенціарних правопорушників, а також попередження пенітенціарних правопорушень.

В умовах ізоляції від суспільства вплив на особистість відбувається набагато інтенсивніше, ніж на волі, й обумовлено це, на нашу думку, такими причинами:

– оточення засуджених є значною мірою замкнутою системою, з обмеженою сферою спілкування і соціальних зв'язків;

– посилення впливу оточення на особистість засуджених пояснюється їх однаковим соціальним станом; негативна громадська оцінка особистості, низький соціальний престиж людини, ізольованої від суспільства, обмеження у низці важливих суб'єктивних прав – усе це в кінцевому підсумку може служити причинами скоєння злочинів в установах виконання покарань;

– посилення впливу оточення на засуджених пояснюється деякими соціально-демографічними факторами (вік, освіта, сімейний стан тощо).

Отже, як **висновок** зазначимо, що характеристика засуджених, які вчиняють злочини під час перебування в установах виконання покарань, є тісно пов'язаною з їх оточенням та умовами їх тримання. Специфіка пенітенціарного оточення (неможливість її чіткого розмежування на побутову, виробничу і дозвільну), а також сформована система спільного проживання в звичайних жилих приміщеннях (хоча кримінально-виконавче законодавство і передбачає утримання в приміщеннях блочного типу, проте умови, які існують сьогодні, не відповідають загальноєвропейському підходу до цього питання) створюють деяку соціально-психологічну залежність засуджених один від одного. У результаті значна кількість засуджених відчуває велике емоційне напруження, внутрішні переживання, що можуть призвести до зривів у їх поведінці, що призводить до вчинення злочинів та інших правопорушень.

Стаття надійшла до редакції 06. 02.2021

Игорь Владимирович БОДНАР,

кандидат юридических наук

(Академия государственной пенитенциарной службы)

Дмитрий Юриевич КОНДРАТОВ,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Соломия Ярославовна ЯВОРСКАЯ,

(Академия государственной пенитенциарной службы)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСУЖДЕННЫХ, СКЛОННЫХ К СОВЕРШЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ВО ВРЕМЯ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ КОЛОНИЯХ

Отмечается, что исследование характеристики осужденных,

отбывающих наказание в уголовно-исполнительных учреждениях закрытого типа, является необходимым условием прогнозирования их преступного поведения во время отбывания наказания в виде лишения свободы на определенный срок и пожизненного лишения свободы. Именно прогнозирование их преступного поведения обязательно должно учитываться при планировании борьбы как с пенитенциарной, так и с постпенитенциарной преступностью.

Проанализированы характеристики осужденных, склонных к совершению преступлений во время отбывания наказания в исправительных колониях. Установлено, что личность пенитенциарного правонарушителя и мотивация его поведения формируются в результате неблагоприятных факторов, атрибутивных для исправительных колоний.

Ключевые слова: осужденный, преступление, отбывание наказания, исправительные колонии, учреждения исполнения наказаний, характеристика личности.

Ihor V. BODNAR,

PhD in Law

(Academy of the State Penitentiary Service)

Dmytro Yu. KONDRATOV,

PhD in Law, associate professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Solomiia Ya. YAVORSKA,

(Academy of the State Penitentiary Service)

CHARACTERISTICS OF CONVICTS WHO ARE INCLINED TO COMMIT CRIMES WHILE BEING SENTENCED IN PRISONS

The authors of the article emphasize that the study of the characteristics of convicts serving sentences in closed penitentiary institutions is a necessary prerequisite for predicting their criminal behavior, while serving a sentence of imprisonment for a certain term and life imprisonment. The prediction of their criminal behavior must be taken into account when planning the fight against both penitentiary and post-penitentiary crime.

The characteristics of convicts who are inclined to commit crimes while serving their sentences in prisons are analyzed. It is established that the personality of a penitentiary offender and the motivation of his behavior is formed due to unfavorable factors attributive to prisons.

Key words: a convict, crime, serving a sentence, prisons, penitentiary institutions, personal characteristics.